

PROKK BALÁZS

Áttetsző megalapozottság¹**A hit és az etika viszonya a Másik fényében****A dolgozat íve**

Dolgozatom a kierkegaard-i szerzői tevékenység által megszólított, és létrehívott Egyesről szól. Itt minden mozzanat egy tudatosítás általi átalakulásról számol be, ami egyszerre szól az íróról – kizárólag, mint íróról – és az általa megszólított egzisztenciáról.

Egy filológiai-hermeneutikai bevezetés után (II) a kierkegaard-i hit elemzésével folytatom a gondolatmenetet(III), hogy az ott felmutatott részeredmény után rátérjek a kierkegaard-i teológiai-Én létszféráinak topológiájára (IV). Majd az Egyes recepciójára történő kitekintés után (V), megvizsgálom a kierkegaard-i hit és a kierkegaard-i etika egymáshoz való viszonyát (VI). Ekképpen, e dolgozat egy vándormotívumként feltérképezett őszinteség-metafora kibontásával jut el az evangéliumi szeretetparancsnak a Kierkegaard nyújtotta olvasatához(VII).

Bevezetés az olvasási stratégiába

Soren Aabye Kierkegaard 1830 és 1840 között teológiát és filozófiát hallgat a koppenhágai egyetemen. Innen ered filozófiai és teológiai műveltsége, amely felett nem szabad szemet hunynunk, hogy megfelelő módon nézzünk szembe szerzői tevékenységének összetettségéből fakadó interpretációs nehézségekkel.

Jelen módszert, miszerint Kierkegaard filozófiai és vallási írásait egybe kell olvasnunk az 1848-as *Szerzői tevékenységem szerepéről* című posztumusz írásában kifejtett megjegyzések alapján az újabb angol szakirodalom már imperatívusznak kezeli.²

Kierkegaard életművének olvasata két nagyobb részre szakad. Az egyik három részre osztja alkotói tevékenységét a *Vagy-Vagy*, valamint a *Stádiumok az élet útján* című írásoknak megfelelően. Ez a három rész az esztétikai, az etikai és a vallási korszakok. A másik nézet szerint, a helyes osztályozás a saját neves írások és a pseudonim írásokra osztja fel a szerzői tevékenységet. Mára természetesen egy kutató sem állítja, hogy ezek maradandóan és kivétel nélkül használható besorolások. Jelen dolgozatomban az utóbbi olvasatot tekintem alapvetőnek, ám a szférák topológiájáról írott fejtegetéseknél nézőpontot fogok váltani egy totális kép megragadásának érdekében.

Az utóbbi, azaz a két kategóriával rendelkező felosztás melletti legfontosabb érv Kierkegaard teológiai ismereteiből fakadó írói szándéka. A fél-álneves, vagy teljes-álneves írások közre-adóiságának feltüntetése közvetítést sugall, ezt nevezzük indirekt kommunikációnak, ennek megfelelően

¹ Jelen dolgozatot előadtam a „Kortársunk Kierkegaard – Hatások és Perspektívák” című konferencián, amelyet Olay Csabával és Varga-Janí Annával közösen szerveztünk.

Dolgozatomat az ELTE BTK TÖP pályázatának köszönhetően Tatár György és Ullmann Tamás bírálták el. Köszönettel tartozok nekik is, mert az első változat tartalmi gyengéjét ugyanabban látták, de ellentétes megoldásokat javasoltak. Tehát, megpróbáltam mindkettejük kritikájának úgy megfelelni, hogy utómunkáimat az eredeti mondanivalóm kétoldali csiszolásához kötöttem. De minden írás csiszolása olyan, mint a kierkegaard-i épületes, végeláthatatlan folyamat.

² PATTISON 2003, 12–35.; CARLISLE 2005, 6.

a saját névvel ellátott írásait a direkt-kommunikáció megjelölés illeti.³ A *communicatio* kifejezés a *communio* szóból ered, ami pedig az egyesülés teológiai kifejezése a latin nyelvű egyházi kultúrkörben. Az egyesülés liturgiai megvalósulása az eucharisztia, protestáns szófordulattal élve: az Úr-vacsora elfogyasztása. Ez a Krisztussal való közvetlen egyidejűséget fejezi ki. Csak ebből a teológiai aspektusból válik világossá, hogy a saját nevéen megjelentetett vallási írásokat a közvetlen közlés tanításaiként kell olvasnunk. Ám ezek, hol közvetlen, hol közvetett módon visszautalnak a pszeudonim művek filozófiai problémáira. Végso soron, e két kategóriát egymásra utaltként kell kezelnünk.

A dolgozat ötlete

A halálos betegség zárószóiban Kierkegaard egy formulával definiálja azt az állapotot, amelyekben a kétségbeesés már teljesen legyőzött. Ez a formula nem más, mint a hit formulája: „Amennyiben önmagához viszonyul és önmaga akar lenni, az Én magát áttetszően abban a Hatalomban alapozza meg, amelyik őt létrehozta.”⁴

Állításom szerint e főnti definíció már jóval a *Halálos betegség* előtt megfogalmazódott Kierkegaard-ban, ám nem ebben a formában. Az *áttetszőség* és a *megalapozottság*, vagy ezekkel szinonim kifejezések többször szerepelnek Kierkegaard korábbi műveiben. Sőt, látni fogjuk, hogy a főnti terminusok ellentétei is megjelennek az életmű hol hangsúlyos, hol rejtettebb helyein.

A következő, *negatív út* című alfejezetben talán a legismertebb szöveget fogom megvizsgálni, amelyben az áttetszőség fogalmának ellentétét használja Kierkegaard.

A negatív út

A *Vagy-Vagy* második részében *Az esztétikai és az etikai közötti egyensúly* alfejezetében megismerünk egy misztikust, akinek hibája az, hogy „elvonat, homályosan, ködösen választja önmagát.”⁵

Ez a szöveghely két szempontból is fontos: egyrészt, az író gondolatvilágában a legfajsúlyosabban itt jelenik meg először az áttetszőség ellentétfogalma. Ezzel egyidejűleg figyelemre méltó az a tény is, hogy az áttetszőség az etikai szférájához is hozzátartozik.

A *Vagy-Vagy* második részének főszereplője a jogtanácsos, aki fiatal barátja segítségére siet. Levezésük egyik – számunkra most a legfontosabb – tárgya a misztikus Ludvig kapcsán alakul ki. A misztikus, mint észre vesszük, nem a vallási stádiumban van, hanem tévúton járva, még mindig az esztétikai kategóriájában van. A folytatásban ez a rész egyszerre interpretálja számunkra azt, hogy a misztikus hogyan választotta rosszul önmagát, és azt is, hogy mégis hogyan kell a helyes önválasztás folyamatának lezajlania.

³ CZAKÓ 2001, 21.

⁴ KIERKEGAARD 1993, 153.

⁵ KIERKEGAARD 2005, 661.

A misztikus önválasztásáról azt tudjuk meg, hogy önmaga konkretizálásakor nem vette figyelembe a külvilágot, és csak pusztá elszigeteltségében akarja magát kapcsolatba hozni az Örökkévalóval. Ez az út „nem csupán veszélyes, hanem tévút is”.⁶

A *Vagy-Vagy* egyik legfontosabb tanítása, hogy az esztétikai stádiumon úgy lehet felülkerekedni, hogy az ember önmagát választja, és minden további életmozzanatát ehhez az ön-konkretizáló eseményhez igazítja. Önmagát saját szabadsága szerint kell választania, amely szabadság csak az emberekhez való viszonyban teljesezhet ki. Ehhez a mozzanathoz meg kell ismernie önmagát. Vagyis, eddigi sikertelenségeinek elébe kell vágnia. Észre kell vennie, hogy, „aki esztétikailag él, az mindent kívülről vár.”⁷ Azaz mindent a helytől és semmit sem önmagától várt. Vagyis, azzal kell szembenéznie, hogy mit is várhat önmagától. – Ezzel ezidáig sohasem volt hajlandó szembenézni. – Így nem marad más számára, minthogy Önnön lehetőségeinek mélyére tekintsen, és úgy válassza önmagát, hogy minden eddigi mulasztását bevallja önmagának. Azaz „önmaga miatt bűnbánatot tart.”⁸ Így a kétségbe-esés, mint aktus, jövedelmező; hiszen az ön-megismerés előszobája az ön-elfogadásnak, ami a kezdőpontja az etikai élet számára végcélként is megnevezhető ön-realizálásnak.

Amíg a misztikus, a kétségbeesettség állapotát köti az örökkévalóhoz, addig teljesen alaptalanul a külvilágtól elszakadva lebeg.

Ez tehát a dolgozat címében szereplő metafora negatív megközelítése, amelyből egyrészt világossá válik, hogy az *áttetszőség* kifejezés már Kierkegaard esztétikai korszakában is megjelenik. Csak itt egy negatív példán keresztül. Ugyanitt kell azt is észrevegnyük, hogy a *Vagy-Vagy* szerzője szerint az „önmagát választani» és »az önmaga miatt bűnbánatot tartani» meghatározás azonos”.⁹ Másképpen szólva: a bűnbánat, amennyiben a külvilághoz-való önrealizálás mozzanata, annyiban etikai is.

A pozitív út

A pozitív út csak annyiban nevezhető a fenti megvilágításhoz képest pozitívnak, hogy ezúttal olyan szövegeket fogunk előtérbe állítani, amelyekben az *áttetsző megalapozottság* direkt módon kerül kifejtésre. Ezért a továbbiakban a saját-neves, vallási írások kerülnek túlsúlyba, ám továbbra is szemünk előtt lesz *A halálos betegség* szövege is. Továbbá George Patisonnak e témában írott műve¹⁰ alapján az 1847-es *Különböző Szellemségű Épületes Beszéd* - című vallási írás. Mindezekon felül, érdemesnek találom, hogy e két mű mellé helyezzük még az 1844-ben íródott *Négy Épületes Beszéd* negyedik darabját az „Aki helyesen imádkozik, veszekszik az imádságban, és győzedelmeskedik – Isten diadala által.”¹¹ című írást.

⁶ KIERKEGAARD 2005, 660.

⁷ KIERKEGAARD 2005, 664.

⁸ KIERKEGAARD 2005, 661.

⁹ KIERKEGAARD 2005, 661.

¹⁰ Lásd 2. lábjegyzet.

¹¹ KIERKEGAARD 2011, 340–363.

A halálos betegség, Pálnak a Rómabeliekhez írott levélének kommentárjaként is olvasható, mivel többször is felzúg benne, hogy „ami pedig a hitből nincs, bűn az.”¹² E tétel szerint minden, ami nem a hitből fakad bűn. Márpedig a kétségbeesés, mint állapot a hit ellentéte, tehát már bűn. Talán nem túlzás azt megállapítani, hogy *A halálos betegség* azért íródott, hogy felmutassa azt, hogy a kétségbeesés hogyan győzhető le.

Bizonyosnak tűnik, hogy az *áttetsző megalapozottság* ideaként csak egy képet rögzít előttünk, azaz ez az a kép, amit keresnünk kell, s nem csak a szó szerinti kifejeződéseit: „[E]gy üvegkalickában ülő ember nem hozható zavarba annyira, mint az, akit Isten átvilágít. Ez a lelkiismereti tényező.”¹³

E fönti idézetben, az Isten színe előtti létezés úgy áll elénk, mint az etikai stádium bünbánatának hatványra emelése. Azaz, egy olyan fokozat, amelyben az öntudatosítás kizárólag a teljes őszinteségre hagyatkozhat. Mivel az Abszolút hatalom előtt világos, hogy mindaz, amit elfedünk önmagunk és a társadalom előtt: pusztán öncsalás marad, és sötét mozzanatként megjelenik további döntéseinkben.

Ebből az következik, hogy meg kell *tisztítani* a szívet, azaz a lelkiismeretet. A szív megtisztítása egy misztikus kifejezés, ami azt jelenti, hogy a lelkiismeretet a bűntől kell megtisztítani. Vagyis, az önmagunk számára be nem vallott hibáinktól, azaz az öncsalás zavaraitól.

A szív tisztasága – képletesen fejezi ki azt, hogy a szív és a tenger hasonlatosak. Mert mélysége teszi a tengert tisztává, és tisztasága teszi áttetszővé, hiszen a tenger csak akkor mély, ha tiszta, és csak akkor tiszta, ha áttekinthető: amint az nem tiszta nem láthatjuk annak mélységét, csak a felszínét [...] Amikor mély és áttekinthetően tiszta, akkor egysége maradandó önmagával. Ahogyan a tenger nyugodtan elterül, s vágyódik az égbolt után, úgy a szív akkor válik tisztává, amikor vágyakozik a Jóra. Ahogyan a tenger tükrözi az égbolt magasságát a maga tiszta mélységében, úgy a szív – amikor nyugodt, mély és áttekinthető – visszatükrözi a mennyei fenségességét a Jónak a maga tiszta mélységében.¹⁴

Kierkegaard az Isten színe előtti megtisztulás helyszínét az imába helyezi. *A halálos betegség*ben úgy tűnik, hogy visszautal egy régebbi írására, az *Aki helyesen imádkozik* című épületes beszédre: „hogy közelharcban (co-minus) lehessen harcolni, távolságra van szükség (e-minus); akusztikai szempontból ilyen különös a szellemi létezés, ilyen különösek a távolsági viszonyok.”¹⁵

Míg az épületes beszéd distinkciói szerint: „a harcteret mindenki önmagában keresse” „az imádságban áll a küzdelem”.¹⁶ Ezek a leírások megkülönböztetik a helyes imát a pusztán kontemplációtól. A fenti szövegek szerint Isten és ember közötti végtelen távolság nem csaphat át a totális közelségbe. Valamiféle hídfőállásra van szükség a végtelen távolság és a teljes közelség között. Ez a hídfőállás az ima szavában áll. A kimondott szó pedig a küzdelem megjelenítője lesz. Így látni fogjuk, hogy a helyes ima egy Istennel szembeni önkongretizáló perlekedés folyamata. A végső

¹² Rómabeliekhez 14:23

¹³ KIERKEGAARD 1993, 143.

¹⁴ KIERKEGAARD 1990, 121.

¹⁵ KIERKEGAARD 1993, 132.

¹⁶ KIERKEGAARD 2011, 340.

összecsapás folyamatának vége pedig az épületességnek már a *Vagy-Vagy* végén megjelenő gondolata szerint abban van, hogy Istennel szemben soha nincs igazunk.

A helyes ima megfelelő helyszíne a kimondott szó, ahol az imádkozónak szembe kell néznie vágyaival. Ez hasonló a bűnbánathoz, ám az imádkozónak ezúttal a jövőre irányuló tervekkel is számot kell vetnie önmagában. Ezt nevezem ön-konkretizációnak, azaz minden ki nem mondott vágyával szembe kell néznie, de legvégül csak egyet akarhat. Figyelemre méltó, hogy az imádkozóban a vágyak kimondása által egyfajta megnyílás történik a jövő felé. Így festi fel önmagának várakozási-horizontját. A szöveget továbbolvasva megtudunk még egy fontos tényezőt, miszerint ennek a perlekedésnek egyre fokozódó intenzitásúnak kell lennie, különben Isten újra végtelenül távol lesz.¹⁷ Gyakorlati szempontból azért fontos ez a kitétel, – miszerint az ima dinamikája megköveteli az állandó feszítettséget, – mert csak így döbbenhet rá az imádkozó az önmagáért vállalt öntudatosítás folyamat-jellegére. De ez a folyamat, mint az önmagunkhoz való következetesség, már az etikai írásokban is fontos szerepet kap. Ám, ami ott, az etikai életében, mint vágy-eltolódás – szélsőséges esetben ez lehet öncsalás is – megjelenhet, ez az ima hangoltságának intenzitás-csökkenésében azonnal észrevehető. A figyelem nem kalandozhat el, és az „*ímbol vágyok*” szeme nem hunyoroghat. Az imádkozónak egyre erősödő kijelentésekben kell önmagát kimondott szavai által saját szavaiban megragadnia.

Ezzel egy időben, az imádkozónak minden jövőre irányuló vágyának meg kell keresnie a forrását. Mi az az egy amiből mindez fakad? Minden vágy forrását – a megnevezés által – konkretizálni lehet és kell is, hiszen: „azt, aki ismeri a szívét, nem lehet becsapni”.¹⁸

Az imádkozással kapcsolatban itt megjelenik témánk másik hangsúlyos terminusa a *megalapozottság*. Itt Kierkegaard számára az ima elnyeri végső tétjét:

Az imádkozó „nem mond le a bensőségeségről, s vitájával nem szabadul ki az istenkapcsolatból, hanem éppen beledolgozza magát, [...] mert a bensőséges imádság lesz a legfontosabb számára, s imája nem csupán eszköz szándékának elérésekor.”¹⁹

E fönti sorok számomra magától értetődően olvasandóak úgy, hogy ez az ima általi *beledolgozottság* nem jelent mást, mint a későbbi mű – *A halálos betegség – megalapozottsága*.

Itt és most az ima hangoltsága saját feszítettségében éri el csúcspontját. Az imádkozó most, hogy egyetlen dolgot akar, és ezt Istennel szemben akarja, rá kell ébrednie arra a pusztá tényre, hogy Istennel szemben semmit sem követelhetünk. Ennek pontosan ugyanaz az alapja, mint amit az esztétikai esetében is megállapítottunk. Az esztétikai, – aki mindent a külvilágtól vár el – újra rá kell, hogy jöjjön arra, hogy Istennel szemben nem lehetnek követelései. Még egy sem. A bukás órája, tehát a győzelem órája, hiszen az imádkozónak Istennel szemben soha sincs igaza, ezért elbukott. Ugyanakkor, az imában egy mélyebb önfeltárulkozást tartott önmaga és Isten előtt, ez pedig a diadal. Az imádkozóról szóló szöveg így folytatódik:

¹⁷ KIERKEGAARD 2011, 350.

¹⁸ KIERKEGAARD 2011, 345.

¹⁹ KIERKEGAARD 2011, 352.

„[A]mikor azonban semmivé lesz, Isten magát rajzolja meg benne. Amikor a tenger minden erejével tombol, nem képes visszatükrözni az eget, [...] amikor azonban a mélye elcsendesedik, az ég képe elmerül ebben a semmiben. Az Istentől követelt magyarázat helyett megdicsőült Istenben, megdicsőülése pedig azt jelenti, hogy visszatükrözi Isten képét.”²⁰

A tenger lecsendesedése és az a képessége, hogy vissza tudja tükrözni az égboltot, mint láthatjuk egy visszatérő kierkegaard-i kép. Ugyanakkor itt van az istenképmásítás régi ötlete, amely Kierkegaard szerint csak akkor valósítható meg, ha az ember legalább önmagához őszinte.

Így jutottunk el ahhoz a ponthoz, hogy *A halálos betegség* hit formuláját, most már kibontva magunk előtt lássuk. Tehát az *áttetszőséghez* egy önkonkretizáláson keresztül jutottunk el, amely egy állandóan fokozódó intenzitással jár együtt. Ennek csúcspontján az imádkozónak el kell buknia Istennel szemben – hiszen Istennel szemben soha sincs igazunk – azt a követelését is, amely minden vágyának forrása. Így megnyílik előtte a tiszta transzcendencia, s bensőjében a végletekig tisztult önértelmezésével áll szemben. Az égboltnak, mint Istennek, és a tengernek, azaz a szívnek tisztasága most már egyszerre játszik egymásba, ez pedig a *megalapozottság*.

E képek tisztázásának végére még ide kívánczok a *Különböző szellemiségű Épületes Beszédek* harmadik részének az a helye, amelyet Máté 7:14²¹ exegéziseként kell olvasnunk: „A keskenység egyszerűen abban áll, hogy csak egyes egyedül elkülönülve válhat egyedi egység.”²²

Tehát a hívőnek, aki elindul az Éltre vezető úton le kell válnia a társadalom többi részéről, de azt nem teheti másként, minthogy: „Egy dolgot akarva - ezen az úton - nem érkezhetsz meg. Csak akkor, ha az egyén ellentmondást nem tűrően meg-megáll tovahaladásai előtt, csak ekkor akarhat egy dolgot; de a szív tisztasága volt, egy dolgot akarni.”²³

Ez a magyarázat szorosan összekapcsolódik az ön-kiüresedés folyamatához, ami a személyes Isten előtt való teljes megnyílás folyamata. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy ennek az Isten előtti megnyílásnak nem elég egyszer megtörténnie, hanem többszöri ismétlést igényel. Ez a biztosítéka annak, hogy a vallási indíttatás ne forduljon át a démoni kategóriájának önbezárkózásába. Azaz, ez az egyetlen módszer, ami a vallásos embert megmentheti saját, potenciálisan jelenlévő misztikus öncsalásaitól. Tehát, vallásos hangoltságát időről-időre újra kell értelmeznie önmaga vágyainak és a világ elvárásainak függvényében. Önmagában, a világ és önmaga által keltett zavarokat fel kell térképeznie, hogy belső, lelki terét ne veszítse el azáltal, hogy ingatagságát és frusztrációit figyelmen kívül hagyja. Hiszen, úgy lelki életterét korlátozná, ami pedig a démonikus szorongás jelensége.

²⁰ KIERKEGAARD 2011, 359.

²¹ „Mert szoros az a kapu és keskeny az az út, a mely az életre visz, és kevesen vannak, a kik megtalálják azt.”

²² KIERKEGAARD 1990, 152.

²³ KIERKEGAARD 1990, 152.

A szférák topológiája

Eljött az idő ara, hogy a beígért nézőpontváltással újabb elemzések alá vessük mindazt, amit az előbbi részben félbehagytunk. Arra a helyre gondolok, amikor kifejtésre került, hogy a bűnbánat megtartása egyszerre tartozik az esztétikai és az etikai szférájához. Pontosabban szólva, szigorú értelemben egyikhez sem tartozik. Hiszen, aki rájött, hogy bűnbánatot kell tartania, már nem pusztán esztétikai, de még mindig nem etikai. A bűnbánat a szférák közötti ugrás első mozzanata, afféle lendületvétel az ugrás előtt. Három mozzanatból áll ez az ugrás: lendületvétel, elugrás és megérkezés. Ez azonban csak egy külső nézőpont számára lehetséges olvasat.

A *Vagy-Vagy*ban a különösnek általánossá kell válnia. A semmihez sem hasonlítható szerelem érzésének a mindenki által ismert házasságban kell beteljesednie. A mindenki által végtelennek érzett szerelemnek a társadalomhoz kötött intézményi formában kell elnyernie véges formáját.²⁴ Másik részletesebb példát ugyanitt, a holland orientalista kínlódásainál vehetjük szemügyre. Óriási erőfeszítéseket tesz azért, hogy megértsen egy általa még sohasem látott kifejezést, amiért még az ebédről is képes volna lemaradni, ám ekkor belép felesége, aki lefújta a szövegről a tubák maradványt, így orientalistánk egy régről ismert kifejezést látott a papíron.²⁵ Az orientalista megőrül feleségének, s annak hogy végtelen képzeletének mégis van valami esetleges, de fontos korlátja, ott kint, akivel elkötelezte magát. Így tehát úgy tűnik, hogy a *Vagy-Vagy*ban esztétikai és etikai külön szférákra bonthatók, mégis az esztétikai szféra csak az etikaiban teljesülhet be. Ezt mutatja a második rész alcíme is, miszerint az esztétikai és az etikai között egyensúly van a személyiség kimunkálásában. Az esztétikaiban nincsen semmi etikai, ám az etikai szférája elképzelhetetlen esztétikai nélkül.

A másik gondolat, amelyhez újból vissza kell térnünk, pedig az volt, hogy az Istenbe történő megalapozottság során az imádkozó, amikor vágyait egybegyűjti és konkretizálja magát Istennel szemben, akkor tevékenysége hasonló az esztétikai és az etikai közötti ugrás lendületvételéhez: az „önmagát választani, azaz önmaga miatt bűnbánatot tartani” formulához.

Az esztétikai és az etikai közötti lépés a múlt függvényében készlet szabadságra az embert. Tehát ez a mozgás első lépésben a múlt felé tekint, majd, ha a múltban rejlő képességeit helyesen ítélte meg, a jövő felé tekint, ahol célpontot választ magának. Ön-pre-destináció, azaz, ez a szabadság, a társadalomhoz igazított célok helyes megválasztásában van.

Az imában rejlő mozgás: a befelé tekintésből a vágyakat, mint ideákat vetíti ki a várakozási-horizontra, ahol minden vágy-formának meg kell lennie a maga forrásának. Ez a forrás pedig végső soron egy (darab) Hiány, ami minden vágyakozást indukál. Ebben a követelésben, pedig végképp nem lehet Istennel szemben igazunk. Ugyanis a transzcendens nem lehet eljövő a mi mozgásunk nélkül.

Amikor a túlfeszítettség elpattanására a kiüresedés érzete következik, akkor szintén aspektusváltás történik, hiszen ahogy az égbolt és a tenger áttetszően színezik egymást, úgy a szív, a számára transzcendensben pillant magára önfeltárulkozásának folyamatában. Nyugodt, letisztult

²⁴ KIERKEGAARD 2005, 709.

²⁵ KIERKEGAARD 2005, 718.

kontemplálása a diadal órája, amelyben leszüretelheti imájának gyümölcsét. Megismerte, hogy mi mindaz, amire vágyakozik, s eközben mi mindaz, ami kevésbé fontos. Megtanulta, hogy semmit sem hagyhat a pusztá kívüllagra, de azt sem kell elfelejtenie, hogy mi mindaz, amit mégiscsak véghez akar vinni.

Fontos, hogy a három szférát esztétikai szempontból tudtuk leírni, hiszen minden leírás végső soron esztétikai.²⁶ Ezt sugallja, hogy Kierkegaard szerzőiségének hármas tagolását követve a *Vagy-Vagy* annyiban esztétikai, hogy minden stádiumról tanúságot adó szerzőket egy kivülálló adja közre. Ugyanakkor a szférák közötti ugrás dinamikájának motívumkincse csak belülről érthető meg, ahogyan azt a folyamatot megvallja a házasember, és ahogyan a helyes imáról tanúságot tesz Kierkegaard a fenti épületes beszédeiben.

Azaz, az etikai és a vallási stádiumok leírása is, megmarad az esztétikai szférájában, mert elolvasásuktól mégsem válunk etikaivá, vagy vallásivá. Ezt megerősíteni látszik az, hogy a házasember levele esztétikai olvasójától beleérzést követel, hiszen - személyes hangvétellű levelet - ír. Ez a beleérzés, vagy együttérzés, viszont a szöveggel való egyidejűséget tárja fel, ami pedig egy mozgás. Íme az író csapdája, amivel a következetes olvasó egzisztenciáját, - az *Épületes Beszédekkel* - végleg kimozdítja annak megszokásaiból.

A szférák topológiájának lezárása előtt, – a teljes kép érdekében – kell felidézniünk *A halálos betegség ház* hasonlatát:

„Ha elképzelünk egy házat, amelynek pincéje, földszintje és első emelete van, [...] és ha az emberi létet egy ilyen házhoz hasonlítjuk, a legtöbb embernél sajnos azt a szomorú, nevetséges dolgot tapasztalnánk, hogy legszívesebben saját házuk pincéjében laknának. Minden ember a test és lélek szintézise, és ennek a célja a szellemlét, ez az épület; de az emberek legszívesebben pincében laknak, vagyis az érzéki kategóriái között. És nem csak egyszerűen előnybe részesítik a pincében való lakást, nem, hanem annyira szeretnek is ott lakni, hogy elkeserednének, ha valaki azt tanácsolná nekik, költözzenek az első emeletre, amely üres és rendelkezésükre áll – hiszen saját házukban laknak.”²⁷

Kierkegaard elvárja, hogy mindenki belakja saját szellemi létének házát. Fel kell ismerni tehát, hogy minden élettevékenységnek megvan a maga szférája. Ám a felismerés és belakás akkor lesz teljes, ha elfogadjuk, hogy a szférák bármennyire is különállóak, mint az emeletek, mégiscsak egy ház részei.

Tehát a szférákat, ha az életút során megtapasztalásuk folyamatában stádiumokként fogjuk fel, a végén azt a következtetést kell levonjuk, hogy ezek valahogyan mégiscsak egységet alkotnak. Különböznem beszélhetünk arról az egyensúlyról, amit csakugyan meglát az etikai.

A vallási egyensúlya pedig a hitből fakad, amely az egyest az esztétikai szemlélettől, az önmagunkért és másokért vállalt felelősségen keresztül Istenbe dolgozta bele. Így beszélhetünk dinamikai egyensúlyról, amely a szellemi lét házának teljes belakásához szükséges.

²⁶ FERGUSON 2005, 68.

²⁷ KIERKEGAARD 1993, 52.

Azaz, kívülről tekintve beszélhetünk külön szférákról, de belülről tekintve nem. Hiszen a pusztán esztétikai nem tudja igazán, hogy van más. Az etikai – a felelősségből fakadó döntés után – már egyensúlyban tudja magát az esztétikaival. Míg az Istenben történő megalapozottság felvállal Isten előtt minden esztétikai és etikai tartalmat is, mert ez a helyes Isten viszony, hiszen a másik út – az előző két szféra megtagadása Isten előtt – a misztikus, démoni állapotába vezetne vissza, amely nem csupán veszélyes, de tévút is. Megállapíthatjuk, hogy Kierkegaard saját korának hibáját elsősorban abban látta, hogy kevesen hajlandóak tudomásul venni azt a tényt, miszerint nem elég esztétikailag élni, és mindent a külvilágtól elvárni. Nem elég az, hogy a saját korunk gyermekei vagyunk. Valamiképpen ettől távolságot kell tartanunk, ez pedig az etikaiban és a vallásiban lehetséges. Ám úgy, hogy az esztétikai szemléletet sem adjuk fel, hiszen, akkor elidegenednénk saját korunktól.

Filozófiai történeti közjáték

Bevezetés, az Egyes keletkezéséről és kritikáiról

A kierkegaard-i filozófia *Egyese* maga is történeti fejlődésen megy keresztül. Első megnevezése talán *a hit lovagja a Félelem és Reszketésből*. Később *a hit lovagjáról* szóló leírásokat ismerhetjük fel a *Halálos betegség teológiai-Énjében*. Ezek a pseudonim írások szereplői. Ezekkel egy időben, az *Egyes*, a vallási írások hermeneutikai fogalma. Az 1844-es *Két Épületes Beszéd* előszavában „*amaz egyes*”-t kívánja olvasójául, aki „jobb kézzel elveszi, amit jobbal kínálnak.”²⁸ Ennek visszhangjaként a kései számvetésben ezt olvashatjuk: „Bal kezemmel a Vagy-Vagy-ot nyújtottam a világnak, jobбомmal a két épületes beszédet, de mindenki, vagyis majdnem mindenki a jobbával nyúlt a bal kezem után.”²⁹ E rejtélyes sorok kifürkészésében Máté 6:3 helyére jutottam. Ezek szerint így fordíthatnánk a fenti titkolódzó sorokat: Pontosan tudta a bal kéz, hogy mit csinál a jobb, és viszont, de a látszat kedvéért a bal kéz, a *Vagy-Vagy*, nem vesz tudomást a vele egy időben keletkezett épületes beszédekről, csak néhol sugall.

Mint láthatjuk, az *Egyes* elsősorban hermeneutikai kategóriaként állt elénk, s a szerzői életút végére a helyesen olvasó *Egyesből* óhatatlanul a vallási zseni tanítványa lesz. Aki csak egyedül lehet igaz tanítvány, ami már nem hermeneutikai kategória, hanem sokkal inkább politikai. Azaz olyan tanítvány, akitől létrehozója már cselekvést vár el.

Buber

Utóbbinak legelső, komoly elemzését Martin Buber adja 1954-ből.³⁰ Buber elsősorban az *Egyes* és a Tömeg szembeállítását elemzi, amiben mindenképpen pozitívumként szögezi le, hogy Kierkegaard az igazságot – az Én végtelen szubjektivitásával – a világba helyezi. Problémája viszont jóval összetettebb, szofisztikáltabb. Buber rövid kiemeléseivel gyanússá teszi az *Egyesnek* azon mozzanatait, mely szerint e kategória önző, a többi embert figyelmen kívül hagyó. Ám, mint Buber maga is észreveszi: „Senki sem tudja Kierkegaard-t úgy megcáfolni, mint Kierkegaard.”³¹

²⁸ KIERKEGAARD 2011, 173.

²⁹ KIERKEGAARD 2000, 37.

³⁰ BUBER 2009, 199–270.

³¹ BUBER 2009, 225.

Kritikus pontként a következőt emeli ki: „Az Egyes, amellyel Isten az emberrel kommunikál, az Etikai.”³² Itt, e viszony azért zavarba ejtő, mert az Egyes, közvetíti Istent a többiek felé, és maga ez a közvetítés az etikai. Az Egyes, amennyiben Isten és a politikum *közötti*, annyiban etikai. Ám az Egyesnek eredendőbb az Istenhez való viszonya. Csak ennek a viszonynak a függvényében jut el a Tömeghez, amely nem tiszteletreméltó, semleges, ezáltal elvont. Így e viszony egészében véve démoni.³³ Hiszen egy valós és egy nem-eleven viszonya.

A most elemzett szövegben Buber Kierkegaard személyén keresztül jut el ehhez a következtetéséhez. Leginkább az okoz neki fejtörést, hogyha az Egyes az Igazság, a Tömeg pedig az Igazságtalanság, mégis hogyan tudnak kommunikálni. Buber többször is leszögezi, hogy nem tudja eldönteni, hogy e kérdésben igaza van-e Kierkegaardnak, vagy sem. Abban viszont bizonyos, hogy az Igazságtalanság jelző helyett, amely mindig a Tömeget illeti, szerencsésebb lett volna a nem-Igazság kifejezés, mivel ez a terminus legalább az Egyesnek és a Tömegnek az egyidejűségére utalna. Buber itt rendkívül élesen veszi észre, hogy Kierkegaard radikális, politikai nyelvezete így csúszik át a kérlelhetetlen démoniba.

Egy pillanatra egyetérthetünk Buberrel, hiszen a kierkegaard-i *egyedi Egyes* - szerzői tevékenységének utolsó éveiben valóban eldeformálódott. Ám Buber nem veszi észre, vagy csak nem járt utána, hogy az általa elemzett szerzői tevékenységben foglalt kategória csak a posztumusz művekben jelent meg így.

Dupré

Louis Dupré egyik tanulmányában követi Buber kritikáját és megjegyzi, hogy az a bizonyos *keskeny út* mégiscsak egy ego önző birodalmába vezet bennünket. Ugyan Kierkegaard *Egyese* „végtelenül nyitott, ám csak vertikális értelemben.”³⁴ Hiszen számára a társadalom csak, mint Tömeg jelenik meg az Egyesrel szemben. Hova tovább Kierkegaard saját etikájában, a *Szeretet cselekedeteiben*, a Másik iránti kötelességet az Istenhez való viszonyhoz köti, amivel ugyanakkor elmulaszt konkrét definíciót adni a társadalmi kötelezettségről. Annak következményeként, hogy: „az Egyesnek a társai iránti kötelessége csak az Istenhez viszonyuló vertikális viszony része. – Kierkegaard - megfeledezik a horizontális viszonyról.”³⁵

Noha Duprének az Egyesről írott kritikája erősebbnek látszik, mint Buberé, mégis fennáll a gyanú lehetősége, miszerint tulajdonképpen mindkét kritikus Kierkegaard életének végéről tekintenek vissza egy erősen megtépzott főszereplőre, az Egyesre. Mintha a hegeli Passat langymelege hatná át meg nem értésüket.

Az ironián túl, újfent meg kell, hogy jegyezzük: Buber nem ismerhetett minden Kierkegaard szöveget, ahogyan mások sem. Ebből a szerencsétlen helyzetből fakad az is, hogy Löwith Kierkegaard-ot ifjú-hegeliánusnak tartja.

³² BUBER 2009, 226.

³³ BUBER 2009, 237.

³⁴ DUPRÉ 1987, 100.

³⁵ DUPRÉ 1987, 103.

Az, hogy Kierkegaard Egyesé, mint önmaga nem léphetett más útra, mint amelyik az önzőség világába vezet; szükségszerűségnek értékelték, nem pedig szabad írói döntésnek. Az Egyes, aki mindig is azonosításra lelt létrehozójával - végső soron csak azért bukik el szemükben, mert Kierkegaard sem házasodott meg, s végül is kizárta magát a társadalomból. Majd miután elfogyott minden öröksége: meghalt.

Ez az olvasat talán Kierkegaard legfontosabb tanításával nem számol, nevezetesen: „Mindenfajta keletkezés szabadság révén történik, nem szükségszerűségből; semmiféle keletkező nem valamely észokból keletkezik, de mindegyik valamilyen okból.”³⁶

Érdekes módon e fenti elbeszélések az Egyes történetét egy egységes homogén képként kívánják bemutatni, ám elfelejtik azt, hogy ez a fogalom is keletkezett. Szellemtörténeti elődje pedig a *Félelem és Reszketés* Ábrahámja. Elfelejtik észrevenni, hogy a hit lovagjának el-hivatása és Kierkegaard-nak, mint az Egyesnek a politikai hivatása tulajdonképpen ugyanaz, ami az egész bibliai hit legfontosabb mozzanata: tanúságtétel.³⁷

A szeretet cselekedetei

1847-ben Kierkegaard visszaolvassa előző munkáit, a következőket állapítja meg:

„Az emberek számára [...] előző épületes beszédeimből üvölt az, hogy nem tudom, hogy mi következik, s hogy nem tudok semmit a társadalomról [...] Most már megvan az új könyvem témája. A *Szeretet cselekedeteinek* nevezem el.”³⁸

E fenti idézetben szereplő *előző épületes beszédekről* már volt szó. Ezek az 1847 március 13-án – a tenger és a keskeny út metaforáival – napvilágot látott *Különböző szellemiségű Épületes Beszédek*. Ezt követően roppant nagy tempóban elkészül a *Szeretet Cselekedeteivel* ugyanazon év augusztus 2-ára.³⁹

Ezek a jelek nem azt mutatják, hogy ne tudna semmit a társadalomról, vagy, hogy elképzelése se lett volna arról, hogy az egyesnek mi a viszonya a többiekhez. Sokkal inkább úgy kell olvasni e sorokat, hogy, addig, amíg nem tudunk választ adni az embert az ön-megismerésre hívó hiányra, addig felesleges etikát írni. Emberismeret nélkül nincsen valódi etika.

Általánosságként megállapíthatjuk, hogy Kierkegaard-nak az Újszövetségen belül vannak kedves részei. Az evangéliumok közül Máté írását részesíti előnyben, míg fontosságban a páli levelek elé helyezi Jakab apostol levelét.

A *Szeretet cselekedeteinek* első folyamának második részében a jézusi szeretetparancs áll, ez Máté 22:39 szerint a „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” parancsa. Kierkegaard a parancs elemzését egy megjegyzéssel kezdi, nevezetesen, hogy ez a parancs magában foglalja az önszeretetet is. Ám annak egy helyes formáját, mert a „mint tenmagadat” a parancs kulcsa, amely felnyitja annak értelmét.

³⁶ KIERKEGAARD 1997, 101.

³⁷ TATÁR 2009, 22–33.

³⁸ KIERKEGAARD JPV 5972 (Pap. VIII A 4) kiemelés innen: KIERKEGAARD – HONG – HONG 2000, 277.

³⁹ GARFF 2004, 350.

Tehát úgy kell szeretni önmagunkat, mint felebarátunkat.⁴⁰ Így, mint patikamérlegben kapjuk meg a helyes önszeretet mértékét. Mindig legyen valaki, akit ugyanannyira szeretünk, mint önmagunkat.

De ki is a mi felebarátunk? Károlitól eltérően az angol fordítás a Leviticusnak megfelelően a *szomszédot* használja, míg a német fordítás a *legközelebbit*. Kierkegaard a Vulgata *proximum* kifejezését veszi alapul, azaz Luther fordítását messzemenőig elfogadja ezen a helyen.

Mivel e kifejezés – *Nächstes* – a legközelebbiből származtatott, ezért Kierkegaard megállapítja, hogy a felebarát közelebb van hozzánk, mint a többiek. Mint mondja a felebarátnak nem szükséges közelebb lennie hozzánk, mint önmagunknak. Egyforma távolságra kell tőlünk esnie. Tulajdonképpen ez a terminus *önmagunk* megkettőződése, amit a filozófusok „Másiknak” neveznének. Ez a fogalom tehát próbaköve annak, hogy mi az önzőség az önszereteten.

„Ha egy ember egy lakatlan szigeten elméjét e paranccsal harmóniában fejleszti, akkor hát az önszeretet megtagadásával, mondhatnánk, hogy a legközelebbijét szereti. [...] Keresztényi értelemben, ha csak egy embert úgy szeretsz, mint tenmagadat, azaz, ha van valaki akiben a *szomszédodat* szereted, akkor te minden embert szeretsz.”⁴¹

Kierkegaard ekképpen folytatja az elemzést: „így is szólhatna e parancs: Úgy szeresd önmagadat, mint te a te szomszédodat, amikor őt úgy szereted, mint magadat. Tehát a parancsban benne van az a lehetőség is, hogy ez a helyes önszeretet tanítása.”⁴²

A *legközelebbi* szeretetéből származik az, hogy mindenki mást is szerethetnek. E *legközelebbi*hez fűződő viszonyomban rajzolódik ki, hogy a Tömeg is egyesekből áll.⁴³ – Ritka az a szülő, aki elsősorban nem a gyermekei jövője miatt aggódik az oktatásért, és ritka az a gyermek, aki elsősorban nem a szülei, nagyszülei példáján veszi észre, hogy az egészségügy szörnyű helyzetben van. – Éppen a *legközelebbi*hez fűződő tapasztalatom az eredeti, naiv beállítódás helyes alkalmazása. A *legközelebbi*be helyezett fókuszpontom ad értelmet a horizontnak. Ekképpen, e *legközelebbi* ad jelentést a horizontnak, a Tömegnek. Csak a legközelebbihez fűződő viszonyon, a felebaráti szereteten, keresztül lesz a tömeggel etikai a viszonyom.

A második szeretetparancs, – amit eddig is elemeztünk – angol és német fordításban is felszólítást tartalmaz. A „shall” és a „sollen” segédigék, belső szükségyszerűségből fakadó felszólítások. „Úgy *kell* szeretned felebarátodat, mint tenmagadat.” Ám ez a parancs nem merevedhet egyszerű megszokássá, hanem kötelességként kell törvényre emelkednie. A felebaráti szeretetet csak a kötelesség mentheti meg a megszokástól. A megszokás pedig a kétségbeesettség állapota.

Itt, a *Szeretet cselekedeteiben* előfutárát látjuk a *Halálos betegségből* kidomborodó gondolatnak, miszerint, „ami pedig a hitből nincs, bűn az.”⁴⁴ Ebben a vonatkozásban Kierkegaard egyszerre küzd a megszokásnak a szeretet feletti eluralkodása ellen, s megpróbál keresni valami fogódzót. Így a

⁴⁰ KIERKEGAARD 1949, 15.

⁴¹ KIERKEGAARD 1949, 18.

⁴² KIERKEGAARD 1949, 19.

⁴³ József Attilánál: „Flóra, karcsú, szép kehely, állsz előttem, / mint csokor van tűzve beléd a mennybolt”
A fókuszpont (Flóra, mint a legközelebbi) háttérében már békésen rendeződik el a világ.

⁴⁴ Róm. 14:23.

Szeretet cselekedeteiben, Jézus második szeretetparancsában a nyomatékosított „kell” kierkegaard-i kiemelése egy önmagát állandóan megújító kötelesség imperatívusza és forrása is. A gerjedelem, mint irányítható mozdulatlan mozgató.

„Ekképpen ez a »kell« készíti a szeretetet áldott függetlenséggé. [...] A változatlanág a függetlenség, a függetlenség csak az önszeretet *kell*-jén át köti magát az örökkévalósághoz, anélkül, hogy ez az önszeretet átcsapna az önelégültség függőségébe. Ha kötelesség szeretni, akkor örökre biztosított a szeretet a kétségbeesés ellen. [...] Ez tehát a parancs, amelyik a kétségbeesés ellen szól. Amikor azt mondja, hogy »Szeretned kell«, akkor ebben azt mondja: Aki szeret, annak érvényessége örök. Ez az örök »kell« a megmentő, a megtisztító, a felemelő. Meg kell tartanod a szeretetet, önmagadat, és önmagadat a szeretetben.”⁴⁵

Kierkegaard számára is kérdés, hogyan kezelhetünk minden embert a *felebarátunknak*. Egy példával válaszolja meg saját kérdését:

„Végy pár lapot, írdal mindegyikre valami különbözöt, hogy egyik se hasonlítson a másikhöz. Majd vedd őket egyesével, – úgy, hogy ne engedd magad összezavarni a különbözö feliratok láttán, – emeld őket a fény felé, majd meglátod mindegyiken a közös vízjelet. Ekképpen a *legközelebbi* a közös vízjegy, de ezt csak akkor látod az örökkévalóság fényének révén, amikor az átragyog a különbözöségen.”⁴⁶

Mint már említettük Kierkegaard a levelek közül Jakab apostoléból idéz a leggyakrabban, amelynek írója szemmel láthatólag ismeri a szeretetparancsokat: „Ha ellenben megtartjátok a királyi törvényt az Írás szerint: Szeressed felebarátodat, mint tenmagadat, jól cselekesztek.”⁴⁷ Ez a királyi törvény természetesen feltűnik a *Szeretet cselekedeteiben* is, ahol a „törvény beteljesítése a keresztény szeretet, amely az isteni szeretetparancsra referál.”⁴⁸

„A világi bölcsesség meggyözödése, hogy a szeretet ember és ember közötti kapcsolat, ezzel a szemben a kereszténység azt tanítja, hogy a kapcsolat ember-Isten-ember közti, azaz az Isten a közép-terminus.”⁴⁹ Itt Kierkegaard arra logikai elemre utal, amely mindkét premisszában részt vesz, de a konklúzióban láthatatlan marad, eltűnik.⁵⁰ Ennek megfelelően Isten az, aki által egymással helyes viszonyba kerülhetünk.

⁴⁵ KIERKEGAARD 1949, 33–36.

⁴⁶ KIERKEGAARD 1949, 89.

⁴⁷ Jakab 2:8.

⁴⁸ KIERKEGAARD 1949, 87.

⁴⁹ KIERKEGAARD 1949, 87.

⁵⁰ Minden ember halandó.+Szókratész ember. = Szókratész halandó. A két premisszát az „ember” kötötte össze.

Most már végre ellentmondhatunk Duprének. Szerinte – mint már említettük – Kierkegaard az emberi kötelességet egy vertikális Isten viszonyba ágyazza, amely során elfeledkezik az emberi élet valódi horizontális dimenziójáról.⁵¹

Vele szemben, Teljes mértékig elfogadható Quinn álláspontja, aki teljesen máshonnan értékeli a *Szeretet cselekedeteit*. Úgy gondolja, „hogy Kierkegaard szeretetet parancsoló etikája [...] autentikus formája lehet egy keresztényi etikának.”⁵²

Etikájában, Kierkegaard a második szeretetparancsolatot összeköti, az elsővel. Az embernek Isten iránti teljes értelmi, akarati, lelki szeretetét az ember *felebaráti* szeretetével. „Ahogyan a csendes tó alapja mélyen van a forrásban, melyet szem nem láthat, akképpen az emberi szeretetnek még mélyebb az alapja az Isten szeretetében.”⁵³

Azzal, hogy az emberek közötti szeretet az Isten-szeretet által közvetítettnek tekinti - megütközést kelt még a keresztény gondolkodókban is. Amíg Dupré az egész gondolatot nem tartja elfogadhatónak, addig Quinn csak a kötelességgé emelt szeretet öndinamizáló mozzanatát tartja kiemelkedőnek. Quinn olvasatában a szeretet, mint kötelesség megmenekíti az Egyest a kétségbeeséstől. A legfontosabbként megjegyezhetjük, hogy a *legközelebbi* vetett szeretet, az *Istenbe* vetett hit képmása, ami mint már említettük a kétségbeesés ellentéte.

Végezetül, Kierkegaard-nak a jézusi szeretetparancsolatok elemzésekor taglalt fejtegetései feltárnak előttünk egy másik fontos evangéliumi helyet, amelynek fényében talán eldönthetjük a vitát.

Ez az evangéliumi hely Isten országának egyetlen topológiai megjelölése. Lukács 17:21 szerint⁵⁴: „ímé az Isten országa ti bennetek van.”, ami németül így hangzik: „das Reich Gottes ist mitten unter euch.”

Úgy vélem, hogy Luther fordítása itt talán szerencsésebb, mint Károlié. A szöveg úgy jelöli a helyet, hogy e kétértelmű kifejezés jelentései egybeolvadnak. A görög *entosz* helyes olvasata lehet: hogy azáltal van közöttetek, hogy megvan bennetek is. És csak akkor van bennetek, ha egymás között vagytok. De ami a legfontosabb, azt mondja, hogy Isten Országá nem eljön, hanem: jelen van.

Tehát a fönti vitában Quinn-nek kell igazat adjunk, mert a kierkegaard-i etika mégiscsak egyike a lehetséges autentikus keresztényi etikáknak. Ezzel összhangban, az Egyesnek a *legközelebbi* iránti szeretete nem létrafoknak használja a Másikat égi utazásában, hanem éppen hogy a *legközelebbi* szeretete az, ami evilágban tartja a hívőket, mert ráébreszti őket, hogy Isten Országá csakugyan itt van. Az etika tehát, meggyőződésből, jelen esetben az Istenbe vetett hitből fakad. Jézusnak a püünkösdi misztériumban tett tanúsága a Szentlélek földi világról szól. Végso soron, az Újszövetségnek ebből a misztériumból kiáramló lelkiség áramlatából írja meg Kierkegaard a számára egyetlen lehetséges keresztényi etikát, a *Szeretet cselekedeteit*.

⁵¹ DUPRÉ 1987, 103.

⁵² QUINN 1998, 374.

⁵³ KIERKEGAARD 1949, 8.

⁵⁴ „οὐδὲ ἐρροῦσιν, Ἰδοὺ ᾧδε: ἦ, Ἐκεῖ: ἰδοὺ γὰρ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐν τὸς ὑμῶν ἐστιν.”

Összefoglalás

Az áttetsző megalapozottság folytatása a nyugati fény-metafizikáknak. Bizonyos tekintetben pedig ennek a vonulatnak a legfontosabb csúcsa. Ez a bizonyos tekintet pedig az abszolútát mindenhol jelenlévőnek ismerő egzisztencia tekintete. Mert, aki mindenhol az abszolútba ütközik, rákényszerül az Abszolúttal való kommunikációra. S, hogy a megszólítottból végre felelős válaszadó lehessen, meg kell békélnie a megszólító valóságával, s meg kell hallania saját hangját. Ez a saját hang úgy lesz sajátja, hogy nem feledkezik el az őt megalapozó eseményről, és úgy hang, hogy kitör a belső emberből. Minden megszólalásával begyakorolja azt, hogy maga is megszólított a többiek által. Ez tehát a kölcsönös emberi önfeltárulkozás, amely csak az emberek közötti szeretetben teljesezhet ki.

Bibliográfia:

- BUBER, M. 2009. „Die Frage an den Einzelnen” : Das dialogische Prinzip. Gütersloher Verlagshaus. München. 199–270.
- CLARLISLE, C. 2005. Kierkegaard’s Philosophy of Becoming – Movements and Positions – . State University of New York Press. Albany.
- CZAKÓ I. 2001. Hit és egzisztencia. L’Harmattan, Budapest.
- DUPRÉ, L. 1987. „The Sickness unto Death: Critique of Modern Age”: Perkins, R. L. (Szerk.): International Kierkegaard Commentary: The Sickness unto Death. Mercer University Press. 85–106.
- FERGUSON, H. 2005. Melancholy and the Critique of Modernity – Soren Kierkegaard’s religious psychology. Routledge, Taylor & Francis e-Library. London and New York.
- GARFF, J. 2004. SAK. Ford. Bogdán Ágnes, Soós Anita. Jelenkor kiadó, Pécs.
- KIERKEGAARD, S. 1949. Works of Love. Ford. David F Swenson, Lilian Marwin Swenson. Princeton University Press. Princeton, New Jersey.
- KIERKEGAARD, S. 1990. „Upbuilding Discourses in Various Spirits”. Ford. Howard V Hong, EDNA H. Hong : Eighteen Upbuilding Discourses. Princeton University Press. New Jersey. 4–154.
- KIERKEGAARD, S. 1993. A halálos betegség. Ford. Rácz Péter. Göncöl kiadó, Budapest.
- KIERKEGAARD, S. 1997. Filozófiai Morzsák. Göncöl kiadó, Budapest.
- KIERKEGAARD – HONG – HONG. 2000. The Essential Kierkegaard. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- KIERKEGAARD S. 2000.: Szerzői tevékenységéről. Ford. Hidas Zoltán. Latin Betűk. Debrecen.
- KIERKEGAARD, S. 2005. Vagy-Vagy. Ford. Dani Tivadar. Osiris kiadó, Budapest.
- KIERKEGAARD, S. 2011. „Aki helyesen imádkozik, veszekszik az imádságban és győzedelmeskedik – Isten diadala által”.Heller Ágnes, Bacsó Béla, Niels Jorgen Cappelorn, Czákó István, Gyenge Zoltán, Nagy András (szerk.): Épületes beszédek. Jelenkor kiadó. Pécs. 340–363.
- PATTISON, G. 2003. Kierkegaard’s Upbuilding Discourses – Philosophy, theology, literature – . Routledge, Taylor & Francis e-Library. London and New York.
- QUINN, P. L. 1998. „Kierkegaard’s Christian Ethics”:Hannay, A. – Gordon, D. M. (Szerk.): The Cambridge Companion to KIERKEGAARD. Cambridge University Press, 349–376.
- TATÁR Gy. 2009. „A harmadik attribútum” : „Egy gyűrű mind fölött.” Válogatott írások. Budapest. Akadémiai. 22-33.